

України. Фонд 442. Оп. 748. Спр. 23. 6. ЦДДАУ. Ф. 442. Оп. 799. Спр. 274. 7. Павлюк В.В. Підприємницька діяльність князів Сангушків // Наукові записки. Т.І., ч.ІІ. – Острів, 1998. – С. 51 – 57. 8. Beauvois D. Polacy na Ukrainie. – Paryż, 1988. – Р.280. 9. Гуржій І. Розвиток товарного виробництва і торгівлі на Україні. – Київ, 1962. – С.55. 10. Бовуа Д. Шляхтич, кріпак і ревізор. – К., 1996. – С.252. 11. Каманин І.М. Труды В.Б.Антоновича по истории козачества // ЧИОНЛ. – К., 1909. Кн. 21, вып. 1 – 3. – С.44 – 52. 12. Грицак Я. Нарис Історії України. Формування модерної української нації ХІХ – ХХ ст. – К, 1996. – С.95 – 96. 13. Антонович В.Б. Моя сповідь. Вибрані історичні та публіцистичні твори. – К, 1995. – 816 с. 14. Антонович В.Б. Твори. Т.І. – Київ, 1932. – С.36. 15. Батюшков П.Н. Волянъ. Исторические судьбы Юго – Западного края. – СПб, 1888. – С.257. 16. Сейко Н.А. Трагічні метаморфози. З історії польського шкільництва на Волині (ХІХ ст.) // Відродження мови, літератури. Історія України в національних школах. № 10. 1993. – К., 1993. – С.8 – 11.

О. М. Олексин

"ЗОРЯ ГАЛИЦЬКА" – ЧИННИК УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ

© Олексин О. М., 2001

Розглянуто проблеми зародження української журналістики на території Східної Галичини. Основна увага приділяється першій українській газеті "Зоря Галицька", яка суттєв вплинула на становлення подальших українських часописів, сприяла поширенню української мови, літератури в краї, а також мала велике значення для культурного, суспільного і політичного життя українців Галичини.

The problems of the beginning of Ukrainian's journalism of the Galicia (the past of Eastern Ukraine) are considered in this article. The article is about the first newspaper "Zoria Galucka". Which helped to form Ukrainian media, helped to spread Ukrainian language, literature in Ukraine. And had a great importance for cultural social and political life Ukrainian people in Galicia.

Кожна освічена людина, яка хоче правильно розуміти сучасність, повинна знати минуле, історію своєї країни. Дату 15 травня ми не святкуємо. А цей день міг би стати днем української журналістики. 15 травня 1848 року була заснована перша українська газета "Зоря Галицька". Виникла вона у Львові на ґрунті "Русалки Дністрової" і дала поштовх для подальшого розвитку української періодики.

У 1848 році Європу сколихнула хвиля буржуазно-демократичних революцій, яка спричинила великі зміни на ниві національно-культурного відродження українців і сприяла політичному пробудженню нації. А політика тісно пов'язана з журналістикою. "Четверта влада" інформує, формує громадську думку, підштовхує до дій.

У Східній Галичині гостро відчувалася потреба власного друкованого органу, тим паче, що Польська Рада народова, яка діяла як антиукраїнська інституція, мала свою газету.

..."Політичні події все ж таки покликали до життя першу українську часопись, але часопись політичну, під заголовком "Зоря Галицька" [1, с. 112].

За підготовку видання взявся український правник, громадський діяч, журналіст, член Головної Руської ради А. Павенцький.

Спираючись на працю доктора Івана Брика "Початки української преси в Галичині і Львівська Ставропігія", можна умовно окреслити час виходу газети трьома основними періодами:

- 1) 1848-60 рр. – продовження діяльності М. Шашкевича та "Русалки Дністрової".
- 2) 1850-54 рр. – "скоочування до москвофільства".
- 3) 1854-57 рр. – спроба національного відродження газети.

Хоча основна маса української інтелігенції підтримувала поляків і була далека від мови, культури, звичаїв свого народу, навколо "Зорі Галицької" почали гуртуватися українські патріоти, літератори, науковці. Серед тих, хто визначав провідну лінію видання, формував його тематику, були Я. Головацький, М. Устиянович, А. Петрушевич, І. Гушалевич, А. Могильницький, Б. Дідицький, Р. Мох, Й. Левицький, М. Лозинський, Г. Шашкевич, М. Савчинський та інші. Тижневик, який розповсюджувався майже чотиритисячним накладом, відразу ж набув популярності серед галичан.

У підзаголовку значилося, що цей часопис "письмо повременное для справ народно-політичних, церковних, словесности і сільського господарства галицько-руського і буковинсько-руського народа".

У редакційному зверненні до читачів "Браття русини" редактор і видавець А. Павенцький, обгрунтовуючи напрям і політичну платформу, зазначив: тижневик даватиме відомості про те, що вирішила або зробила Народна Руська Рада для освіти і добра народу, інформуватиме про політичні й національні відносини в краї, про відношення руського народу до держави й до інших народів, передусім тих, які живуть в Галичині... Тижневик неухильно стоятиме в обороні українства, домагатиметься спокою, "згоди і порядку в краї", аби "ніколи з правдою і справедливістю не минути" [2, 15 травня]. Тому з 24 номера газета виходила під девізом "Русини! Пізнай себе, буде з тебе!"

Редакція закликала (усіх учених русинів) до тісної співпраці, звернулася до священників з проханням читати селянам у неділю часопис, але "не в корчмі, а в чеснім місці".

На титульній сторінці 1-го номера часопису надруковане звернення видавців до братів-українців під заголовком "Будьмо народом!". Автори звернення усвідомлювали свою приналежність не тільки до галицьких русинів, але й до всього українського народу. Про це свідчать такі рядки: "Ми, Русини Галицькі належимо до великого руського (тобто українського. – авт.) народу, котрий одним говорить язиком і 15 мільйонів виносить, з котрого півтретя мільйона землю Галицьку замешкує" [2, 15 травня]. Ця ідея національної єдності на той час була надзвичайно прогресивною. Далі говорилося, що колись український народ був самостійним, але в силу історичних умов позбувся цієї самостійності. Тепер, на думку редакції, настала слушна хвилина "знову... розвивати нашу національність у всіх напрямках", але при цьому зазначалося, що домогтися цього можна лише "під охороною Австрії".

Це звернення було першим політичним документом в Галичині, який проголошував єдність українського народу в Австрійській та Російській імперіях.

За часів першого редактора А. Тавенцького (1848-50 рр.) "Зоря Галицька" виходила друком народною руською мовою та старослов'янським шрифтом. Він дещо складний для сучасного читача, але при бажанні можна все зрозуміти і відчутти красу тодішньої народної мови, яка є досить близькою до сучасної.

Домінуючою тематикою на сторінках газети була політична. Члени Ради зазначають, що:

"а) першим завданням нашим – заховати віру і поставити на рівні обрядок наш і права церкви і священників наших з правами других обрядків;

б) розвивати і взнати нарідність нашу у всіх її частях: вдосконаленням язика нашого;

в) будем чувати над нашими правами конституційними, розрізнявати потреби народу нашого на дорозі конституційній шукати, а права наші від всякої напасти і оскорблення стало і сильно хоронити) [2, с. 5]."

Цитата свідчить про те, що Головна Руська Рада взяла на себе обов'язок стати в обороні конституційних свобод і представляти інтереси руського народу у східній Галичині.

На перших сторінках часопису публікується офіційна інформація. Відозви до руського народу ("Мир вам браттям!"). Серед провідних тем тема консолідації нації. Редакція закликала: "Родимці! Ділаймо рука в руку! З дрібних капель стікають ріки і моря! Одну галузку переломить і дитина, а кілька галузок зв'язаних не розірве і великан. Тому разом! Жертви незначні, а користь велика. Не тільки словом, але й ділом ворогам і невірним докажемо, що ми народ справді живий!"

У внутрішніх сторінках "Зорі Галицької" ми знаходимо історичні розвідки, поради, художні твори "прикладом є п'еса в дусі того часу "Розмови про Конституцію" (1848 р.) – 8 серпня", вірш-пісня "Браттям -галичанам" (1848 р. – 15 травня – с. 6".

Протягом 1848 року "Зоря Галицька" виходила щосереді в друкарні Ставропігійського Інституту.

Тим часом польська шовіністична преса всіляко гальмувала "Зорю Галицьку". У серпні 1848 р. пропольська українська інтелігенція заснувала тижневик "Дневник руський", який наполегливо проводив лінію Собору Руського, підтримував думку польських шовіністів, про те, що "український рух є інтригою австрійської влади..., спрямованою на розбиття одноцільної польської народности в Галичині" [1, с. 131].

Не маючи своєї аудиторії, випуск газети на дев'ятому номері припинився. Проте напади продовжувалися. "Dziennik narodowy" (1848. – № 93) назвав "Зорю" темною зорею, яка сіє незгоду і закликає до громадянської війни. Цю лінію вони намагалися провести і в іншомовній пресі. У німецькій газеті "New zeit", що видавалась в Оломоуці, у дописі зі Львова в одному з номерів за 1849 рік зазначалося: "Національні прагнення русинів і жидів лише шкодять цивілізації, а владі приносять клопоти, й того б не було, якби русини визнавали себе поляками". Інші часописи "Gazeta powszechna" і "Gazeta narodowa" писали про те, що русини підбурюють народ до різанини і розбоїв. На що "Зоря Галицька" відгукнулась у № 24 відозвою Головної Руської Ради "Для заспокоєння", назвавши вимисли поляків підступною брехнею.

У 1848 році часопис виходив два рази на тиждень – в середу і в суботу. Антін Павенцький планував розповсюдити часопис не лише у Східній Галичині, але й в Угорщині та царській Росії. Були здійснені зміни у зовнішньому оформленні газети "папір став ліпший та біліший, формат чвертки. Ось як пояснив редактор потребу цих змін: "Всі слов'янські народи мають по декілька часописи і вони виходять щоденно. Чи ж наша часопись мала би вічно тільки раз в тиждень виходити і скупко приносити, як доси, політичних відомостей? Ні! Руський нарід, хоч небагатий, але підіпре часопись передплатою та спричиниться до її зросту" [1, с. 115].

У "Зорі Галицькій" за 1848 рік знаходимо нову рубрику "Справи заграничні", де повідомляється про найважливіші тогочасні події Франції, Італії, Англії та інших країн. З'являються рубрики "Справи краєві" та "Господарство сельське". Головна Руська рада у своєму часописі, крім інформації і тлумачення важливих політичних подій ще й закликала читачів до активної участі в них, вела своєрідний діалог з читачами, впливаючи на їхню громадську активність, політичну національну, суспільну позицію. На сторінках газети приділялась велика увага культурно-освітній та мовній проблематиці. Наприклад, повідом-

ляючи про те, що руську мову відмінили в школах, Рада звертається до читачів "Рада Народна руска призиває Вас по всіх Радах, містах та громадах об'явити волю свою же ніколи не відречемся мови руської ні в школі, ні в суді, же допомагаєм ся в нашій рускій стороні такої самої почеси для руської мови нашої, яку має на мазурах мова польська" [2-3 жовтня, с. 85],

У відозві "До молоді" статті "О язиці руським" зазначалося, що найголовнішою політичною проблемою є мовна. Редакція різко виступила проти спроб іменувати український народ рутенцями, стверджуючи "Наш народ називається руським", а питання про назву народу справа не філологічна, а політична. З цього приводу уряд призначив терміном, яка підтримала позицію "Зорі Галицької". "Всі признали же межі слов'янськими руський язык не єсть посліднім" [3, с. 17].

У перший період свого виходу за часів Антіна Павенцького "Зоря" мала великий вплив на галицько-українську громадськість. "Редагована вона була живо і талановито. Жива мова, актуальні статті, писані складом простим і прозорим "Зоря" освідомлювала нарід національно та давала йому по своїй змозі усе те, що було йому потрібне до національного, економічного та політичного визволення. "Зоря" спростувала неправдиві вісти та клевети польської преси та додавала відваги й заохоти, та практичних вказівок у важкій визвольній боротьбі на усіх полях народного життя" [1, с. 130].

На сторінках "Зорі Галицької" дуже активно проводилась дискусія з поляками, Рада виступаючи проти польських закидів та відстоюючи українську національну самобутність, декларувала, проте, вірність Габсбургам і суверенність у межах Австрійської імперії. Хоча провідна українська інтелігенція розуміла, що австрійський уряд, гарантуючи українцям збереження їх національності, не сприяв введенню української мови і письма у школах і завжди надавав перевагу полякам. Чим далі, тим більше австрійський уряд починає займати замість підтримки українства, як це було раніше, нейтральну, а з 1850 р. навіть ворожу позицію. У 1850 р. А. Павенцький залишив "Зорю Галицьку", за твердженням Ставропігійського інституту, "...зо взгляду на стан передплати в найкраснейшом порядку".

Сучасники і майбутні дослідники високо оцінили редакторську і видавничу діяльність А. Павенцького. Йосип Лозинський писав у 1853 році: "Моим горячим желанием есть, аби "Зоря" мала ту саму повагу и участь у народа, яку мала зашчасливої і всехвальної редакції г. Павенцького – точно о політиці і інших високих предметах писано, а громади, учителі шкілок, дяки та добрі, як і образовані люде за тих письмом ся дерли – чому? Бо го розуміли".

З 10 серпня до 28 жовтня 1850 року редактором газети був секретар Ставропігійського інституту М. Коссак. Після нього редакцію очолив письменник та публіцист І. Гушалевиц. Напряма часопису різко змінився, відійшовши від орієнтації на Австрію, звернув погляд на Москву.

Стиль газети став іншим. Статті були не цікавими, позбавленими зв'язку з життям українського народу. Мова насичена русизмами та церковнослов'янськими фразами – патетичними та голослівними. Уряд зробив редакції офіційне застереження "не вживати московських слів під загрозою заборони часопису" [4].

Змінилась тематика часопису, політичних статей стає все менше, релігійних все більше, з'явилися нові рубрики "Господарство сельське", а "Заграничні ізвістия" займали набагато більше площі, ніж "Край родимий". Переважають статті про виховання дітей, релігійні обряди, монастирі, а також художні твори. Назва стала російською "Зоря Галицкая". Часопис перетворився із суспільно-політичного, передового видання, на газету альмана-

хового типу, присвячену літературі та забаві. Така зміна негативно позначилась і на популярності часопису – із чотирьох тисяч його наклад впав до сто п'ятидесяти примірників. "Подиву гідна і злочинна була впертість редакторів "Зорі", коли знали, що змосковщеної "Зорі" своя суспільність не читає... і проти московської мови борониться" [4, с. 87].

Прогресивні верстви суспільства на сторінках "Зорі" вже не знаходили для себе тієї актуальної цікавої інформації, яка відповідала їхнім інтересам та прагненням. "Часопись стає мертва мовою, а зглядно языковою мішаниною церковно-слов'янських і московських слів. Статті мало інтересні, без зв'язку з життям українського народу, без розуміння його потреб, а основний напрям "Зорі" – се русофільство, що вбивало енергію духа, ширило зневіру у свої сили..." [1, с. 134-135].

Зник бойовий дух часопису та гострі полемічні статті. З попередньою зорею єднали лише назва і та змінена.

І. Гушалевич займав посаду редактора до 1853 року. В цей період народився перший в історії української преси газетний додаток "Поученія церковнія" і первісток української реклами "Донесенє лікарське". Газета давала постійні повідомлення про курси валют, ціни на товари в різних містах, огляди іноземної преси, листи читачів та інші рубрики. Друкували художні твори А. Шашкевич, М. Могильницького, О. Духновича, Л. Данкевича, Є. Гребінки, І. Квітки-Основ'яненка, російські твори О. Пушкіна, М. Язикова, поезії А. Міцкевича, Ф. Шіллера та інші.

Невдовзі офіційно був змінений тип видання з суспільно-політичного, за який треба було платити більший податок, на морально-літературний та розважальний. З боку поляків почались доноси у Відень на русофільство і нахил до православ'я руського народу.

15 червня 1853 року І. Гушалевич покинув посаду редактора. В останньому зверненні просив читачів пам'ятати про його "искренню волю к поднесенію народного слова" [5, с. 179].

З 15 червня 1853 р. до 9 червня 1854 року редактором був Богдан Дідицький, український публіцист, видавець і суспільно-громадський діяч. "Я, – писав Б. Дідицький 26 січня 1855 року Я. Головацькому, за час моєї редакції жив у згоді із "твердорусинами" і з "хохлами"... Я вибрав середню дорогу в мові і здобув вдоволення обох партій" [4, с. 116].

Так він вважав, а газета за цей час стала ще більш москвофільською, остаточно відійшовши від народу. Через стан здоров'я Дідицький залишив редакторство. З 16 червня до 29 листопада 1854 року Северин Шахович як редактор завершує москвофільський період діяльності "Зорі Галицької".

Редактором стає український суспільний діяч Микола Савчинський, який робить спробу національного відродження "Зорі Галицької".

У 50-му номері за 1854 рік автори полум'яним словом звертаються до русинів. Вони спростовують думку про те, що в Галичині немає письменників, називаючи Устияновича, Моха, Могильницького, описують правдивий стан часопису, внаслідок якого зменшилась кількість передплатників. "Русини від кілька часів не пізнали "Зорі Галицької", не пізнали дитини рускої" [6, с. 662].

Автори доводять необхідність існування газети і закликають українців до єднання. Часопис знову почав виходити українською мовою.

Редакція залучала до співпраці авторів, публікувала різноманітні матеріали з життя галицьких і буковинських русинів, в основному була заповнена белетристикою, поетичними творами, друкувала чимало статей, кореспонденцій, заміток, репортажів на громадсько-політичні теми, з історії та краєзнавства. Москвофіли були в опозиції і залишались невдоволеними поверненням газети на національний ґрунт.

У серпні 1855 року через спалах холери в краю газета припинила своє існування. Лише 1 січня 1856 року під первісною назвою "Зоря Галицька" вийшов наступний номер.

Проте, втративши раз авторитет серед читачів, зійшовши з народної основи, газета вже не змогла піднятися на рівень перших років свого існування за часів А. Павенцького. Часопис відійшов від політичної тематики і став повністю літературним. Незважаючи на добрі наміри М. Савчинського, газета не мала популярності.

У 1857 році у першому номері редакція закликає читачів до передплати. Але їх кількість впала до ста осіб. Газета вже не могла претендувати на роль повновартісного українського друкованого органу. Після № 13, за 1857 рік 9 квітня вийшов останній номер "Зорі Галицької".

Якщо б "Зоря" не впала жертвою русофільських експериментів, видавалася б у народному напрямку, то, можливо, не втратила б свій авторитет, не занепала, а ще більше прислужилася українцям.

Проте "Зоря Галицька" суттєво вплинула на розвиток суспільного і культурного життя серед українців Галичини, Закарпаття, Буковини, сприяла поширенню української мови і літератури. Вона стала провідним часописом українців в Австро-Угорщині, першою політичною часописом, яка закликала українців до згуртованості і єднання.

1. Брик І. Початок української преси в Галичині і Львівська Ставропігія. Збірник Львівської Ставропігії. – Львів, 1921. – т. 1; 2. Зоря Галицька. – 1848; 3. Брик І. Шафарик у ролі судді в термінологічному українсько-польському спорі. // 1848 р. 4. Студинський К. Кореспонденція Я. Головацького в літах 1890-1892. – Л. 1912.; 5. Зоря Галицька. – 1853. – 10 червня. – ч. 16; 6. Зоря Галицька. – 1854. – 8 грудня. – ч. 50.

О.Ю. Мороз

МЕХАНІЗМ СТРИМУВАНЬ І ПРОТИВАГ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ УКРАЇНИ: ПРЕДСТАВНИЦЬКИЙ АСПЕКТ

© Мороз О.Ю., 2001

Розглянуто конституційні аспекти системи взаємовпливів між Президентом і Верховною Радою України в контексті реалізації через владну систему народних інтересів.

The article examines constitutional aspects of the system of mutual influence between the President and the Verkhovna Rada of Ukraine in the context of people's interest realization through the power system.

Нові представницькі інститути влади в Україні будувалися на рубежі 80 - 90-х рр. в умовах ліквідації радянської владної системи. Одним з найбільш невідкладних завдань під час переходу до демократичної владної системи було впровадження принципу розподілу влади шляхом створення владної горизонталі, адже радянська владна система цей принцип повністю ігнорувала. Вирішення даного завдання передбачало також розробку механізму стримувань і противаг, відсутність якого позбавляє владні органи представницького, а відтак – і демократичного змісту.

Відлік часу існування реального розподілу влади в Україні слід розпочинати із заснування 5 липня 1991 р. поста Президента [1]. Введена до Конституції УРСР стаття 114-1 визначала Президента "вищою посадовою особою Української держави і главою виконавчої влади" [2].